

Україна ДИПЛОМАТИЧНА

DIPLOMATIC UKRAINE

НАУКОВИЙ ЩОРІЧНИК

Випуск п'ятнадцятий

SCIENTIFIC YEARBOOK

The fifteen issue

Упорядники

Леонід Губерський,
Павло Кривонос,
Анатолій Денисенко,
Василь Туркевич,
Микола Кулінич

Compilers

Leonid Huberskyi,
Pavlo Kryvonos,
Anatolii Denysenko,
Vasyl Turkevych,
Mykola Kulynych

Київ Kyiv

2014

Павло ГАЙ-НИЖНИК,

доктор історичних наук

ВІЗИТ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО ДО НІМЕЧЧИНИ У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ 1918 РОКУ

Кінець літа 1918 року видався для Української Держави напруженим як у внутрішній, так і зовнішній політиці. Спокійне становище в країні підривали радикальні соціалістичні партії та більшовицькі войовничі налаштовані організації. На території країни перебувало запрошене ще Центральною Радою 450-тисячне німецьке та австро-угорське військо. Окупаційне командування мало домінуючий вплив на внутрішню соціальну, торговельно-економічну та політичну ситуацію в країні, що суттєво гальмувало вкрай необхідні системні реформи майже в усіх галузях господарства,

а також у соціальній та політичній сферах.

Напруження зростало й через зовнішні впливи. Так, гетьманська розвідка достеменно знала про плани соціалістів організувати народні заворушення й здійснити новий переворот, повалення Гетьманату прагнули й окремі організації російських монархістів. Радянська Росія створила всередині України терористичну революційну армію й готувалася до нового вторгнення¹. Власного ж війська Українська Держава практично не мала через відповідну позицію Берліна та Відня.

На європейському ж театрі воєнних дій переваги поступово, але неухильно, набували війська Антанти, а сам П. Скоропадський, як бойовий генерал, не вірив у перемогу німецької зброї. Військових сил, здатних захистити країну від внутрішніх заколотів та зовнішньої агресії у гетьмана практично не було, а спроби їх сформувати власним рішенням досить рішуче зривало німецько-австрійське окупаційне командування.

У разі ж поразки центральних держав у світовій війні, тенденція до якої на той час простежувалася вже досить рельєфно, беззахисними залишалися б не лише гетьманський режим, а й сама українська державність. Відтак П. Скоропадський усвідомлював потребу послаблення контролю державотворчого розвитку України від Берліна і во-

чевидь розумів, що на той момент здобути ці поступки було можливо лише дипломатичними методами, зокрема шляхом отримання політичної згоди німецького імператора Вільгельма II.

Тому 17 серпня 1918 року він відправив до Берліна високу делегацію, що складалася з головних осіб гетьманської держави, а саме голови Ради міністрів Ф. Лизогуба, товариша (заступника) міністра закордонних справ й, водночас, свого радника О. Палтова («сірого кардинала») та, як секретаря делегації, особистого ад'ютанта князя В. Кочубея. В Берліні делегація провела кілька зустрічей, обговорила економічно-торговельні та політичні проблеми з вищими державними діячами Німеччини, й з державним секретарем закордонних справ фон Гінце. Члени делегації відвідали й українське посольство в Берліні, яке очолював барон Ф. Штейнгель.

Результати цього візиту виявилися досить успішними для України. На переговорах прийнято позитивне рішення щодо ратифікації Берестейського мирного договору від 9 лютого 1918 року, було обговорено холмську, донську, кримську й бессарабську проблеми, а також окремі деталі фінансово-економічної сфери. Проте Ф. Лизогуб та О. Палтов не змогли остаточно розв'язати проблему збільшення українського війська та передачі німцями кораблів колишнього російського Чорноморського флоту гетьманату. Було зрозуміло, що вирішення найбільш контроверсійних і проблемних питань у відносинах між обома державами, з урахуванням тогочасних умов та існуючої в обох країнах системи державної влади, можливі лише на найвищому рівні, тобто за особистого втручання імператора та гетьмана. Відтак українська делегація по суті, лише засвідчила потребу у зустрічі глав двох держав й фактично підготувала ґрунт для здійснення міждержавних взаємин на такому рівні. Як результат, з обох сторін в екстремому й таємному режимі почали готуватися до зустрічі гетьмана України з імператором Німеччини.

2 вересня того ж року П. Скоропадський виїхав до Німеччини на запрошення кайзера Вільгельма II для особистої з ним зустрічі. Цікавим є те, що про плани гетьмана відвідати Німеччину ні в палаці, ні в уряді, ні в його особистому штабі, ні навіть серед охорони ніхто не знав. Не знали про цей візит навіть начальник гетьманського Штабу Б. Стеллецький, комендант гетьманського палацу К. Прісовський та начальник Особливого (Осібного) відділу Д. Бусло.

Цю поїздку гетьмана планували таємно й безпосередньо німецьким Oberkommando в Києві та особистим представником німецького імператора графом Ф.-Й. Альвенслебеном*. Б. Стеллецький дізнався про візит П. Скоропадського до Потсдама лише у день його від'їзду близько другої-третьої години дня і лише після того, як гетьман узяв з нього слово про збереження таємниці.

Сам же П. Скоропадський писав у спогадах, що в день свого від'їзду до Потсдама він повідомив про це Раду міністрів під час вечірнього засідання. Відтак, дізнавшись, що від'їзд відбуватиметься у цілковитій таємниці й серед ночі, начальник штабу Б. Стеллецький запитав, чи потрібне його розпорядження щодо потягу, на що гетьман відповів, що це вже було зроблено німецьким штабом. Близько першої години ночі до під'їзду гетьманського будинку було подано німецькі штабні автомобілі й гетьман у цивільному вбранні у супроводі свого ординарця А. Західова, графа Ф.-Й. фон Альвенслебена, ад'ютанта Г. Зеленецького та особистого радника і заступника міністра закордонних справ О. Палтова поїхали на київський залізничний вокзал.

Там їх уже очікував підготовлений штабом німецьких військ в Україні потяг, до якого було посаджено батальйон німецької піхоти з великою кількістю кулеметів. До кінця потягу були причеплені два салон-вагони: передостанній — для українського гетьмана, а останній — для начальника залізниці. В самому вагоні біля кожних дверей стояло по німецькому вартовому, а на майданчику вагона — кулемет. Прибувши на вокзал, гетьман П. Скоропадський, в якого був україносконфужений вигляд, швидко увійшов до вагона. «Справді, — розмірковував очевидець, начальник гетьманського штабу Б. Стеллецький, — цей від'їзд швидше нагадував відправку якогось злочинця, а не відбуття зі своєї резиденції голови держави»².

Про від'їзд гетьмана до Потсдама (й далі — на Берлін) для зустрічі з німецьким імператором Київ дізнався з повідомлень газет лише наступного дня. В цьому зв'язку Б. Стеллецький занотував, що несподіване зникнення гетьмана з палацу вразило його службовців, а надто гетьманського коменданта К. Прісовського, який був неабияк ображений такою недовірою до його особи, для багатьох же заздрісників та прихованих недоброзичливців легше було витримати грім над головою, аніж дізнатися про цю новину³.

3 вересня спеціальний потяг прибув до Потсдама, а 4 вересня — до Берліна, де делегація гетьмана була поселена в готелі «Adlon». Візит гетьмана до Німеччини був насичений перемовинами та зустрічами.

4 вересня П. Скоропадський у супроводі О. Палтова, Г. Зеленецького, А. Західова та посла України в Німеччині барона Ф. Штейнгеля відвідав рейхсканцлера Німеччини графа Гертінга та заступника державного секретаря фон Буше. Увечері того ж дня рейхсканцлер дав обід на честь гетьмана та його делегації, після якого відбувся великий прийом за участю дипломатичного корпусу, міністрів та вищих військових і цивільних урядовців.

5 вересня гетьман із супроводом був уже у Касселі, де відвідав місцеву картинну галерею, а потім делегація вирушила до палацу Вільгельмцрере за 6 км від Касселя, а звідти до замку Вільгельмсгоє, де перебував Вільгельм II. Після першої зустрічі без

свідків гетьмана з імператором, під час якої П. Скоропадському було вручено великий хрест Ордена Червоного Орла**, Вільгельм II запросив до свого кабінету О. Палтова й супровід. Їм також було вручено відзнаки німецьких орденів⁴. Потім за сніданком О. Палтов і Г. Зеленецький сиділи біля імператора, а гетьман навпроти кайзера. Цікаво, що після сніданку та загальної бесіди із П. Скоропадським імператор відійшов разом з ад'ютантом та графом Берхемом перемовитися особисто із заступником міністра закордонних справ, особистим радником гетьмана О. Палтовим⁵. Цей факт, очевидно, свідчив про вагу, яку мав у гетьманському оточенні германофільськи налаштований «сірий кардинал» П. Скоропадського.

Увечері того ж дня П. Скоропадський та українська делегація обідали в Ганновері в імператорських кімнатах вокзалу разом з графом Берхемом, графом Ф.-Й. Альвенслебеном та Майєром.

6 вересня гетьман відвідав імператорську оперу в Берліні, а 8 вересня поїхав до Спа, де мав сніданок і зустріч з фельдмаршалом П. фон Гінденбургом. Потім П. Скоропадський відвідав віллу Кугель та її власника Б. Круппа й оглянув його заводи в Ессені. Увечері 8 вересня гетьман мав урочисту вечерю у Кельні.

9 вересня П. Скоропадський повернувся до Берліна й відвідав, зокрема, ставку німецького верховного головнокомандування, де зустрічався з П. Гінденбургом та Е. Людендорфом⁶, а наступного дня відбув до Кіля для зустрічі з братом кайзера принцом Генріхом Пруським.

Під час візиту ад'ютант гетьмана (особистий осавул) сотник В. Кочубей відвідав табори військовополонених вояків-українців у Німеччині. Слід зауважити, що П. Скоропадський не взяв О. Палтова із собою у поїздку до Кіля, Кельна та на оглядини заводів Круппа, а спеціально залишив його у Берліні для з'ясування низки кардинальних і важливих питань. Серед таких були, зокрема, проблеми Криму, питання внутрішньої ситуації в Німеччині та, в цьому контексті, знайомство з лідерами соціалістичних партій – депутатами Райхстагу. З останнім завданням, до речі, на думку самого гетьмана, О. Палтов упорався «дуже погано»⁷, очевидно, недооцінюючи значення та впливовість соціал-демократичних партій у тогочасній Німеччині.

З'явився П. Скоропадський у своєму палаці в Києві 17 вересня так само несподівано, як і «зник». Він повернувся з Берліна надзвичайно

задоволений візитом. Саме після поїздки до Німеччини всі почали титулювати гетьмана «Його світлістю ясновельможним паном Гетьманом всієї України», як називав його Вільгельм II.

Відвідини гетьманом кайзера дещо вплинули, принаймні зовні, й на поведінку німецьких представників в Україні. Після того, як у Берліні німецькому послу А. фон Мумму в імператорській ложі театру було вказано сидіти за спиною гетьмана, його раніше зверхній тон змінився на лагідний. Відразу після повернення гетьмана до Києва сталася й інша небачена до цього часу подія: командувач німецьких військ в Україні граф Г. фон Кірбах особисто з'явився до гетьманського палацу аби дізнатися, коли П. Скоропадський міг би його прийняти. Раніше німецький головнокомандувач сам призначав гетьманові час зустрічі. І справді, наступного дня у призначений гетьманом час Г. фон Кірбах та начальник штабу В. Гренер у парадній формі прибули на зустріч із П. Скоропадським й, за словами начальника штабу гетьмана, поводити себе як підлегли. Один лише граф Ф.-Й. Альвенслебен, як і раніше, зберігав свою незалежну та безтурботну поведінку⁸.

Водночас варто зазначити, що усі ці події помітно змінили й самого П. Скоропадського, в нього буквально «голова пішла обертом», він почав уже менше, ніж раніше, працювати, поведився дедалі самовпевненіше, не помічаючи кардинальних і карколомних змін у суспільстві та в країні, перестав відчувати пульс навколишнього життя.

Восени 1918 року гетьман все більше уваги приділяв зовнішнім ознакам свого правління. Було замовлено його світлина, видано нарис про його військову діяльність, порушено питання про відзнаки, якими він хотів нагородити учасників перевороту. Було сформовано навіть комісію з істориків та вчених щодо встановлення гетьманської відзнаки, головою Комісії з розробки українських орденів було призначено генерал-майора російської служби Г. Гончаренка (літ. псевдо — полковник Ю. Галич), членами — історика Модзалевського та відомого геральдиста-художника Г. Нарбута, секретарем капітана Вишневецького⁹. П. Скоропадський постійно був в оточенні численних родичів, які прибули з радянської Росії, по неділях після сніданку він з родиною катався на пароплаві по Дніпру й обідав на лоні природи¹⁰.

В жовтні 1918 року Б. Стеллецького на посаді начальника гетьманського Штабу було замінено О. Аккерманом, який не цікавився політичними аспектами довкола гетьмана та проблемами його безпеки, а цілковито зосередився на господарчих питаннях життя у палаці. «Він [Скоропадський] ніби відчув ґрунт під ногами, він перестав бути тією простою і працювитою людиною, якою був до цих пір. Влада й шана стали йому крутити голову, він за всією вірогідністю почав вірити у свій розум і силу, а головне непогрішимість... — згадував Б. Стеллецький. — Оточений лестощами, залякуваний друзями, що владу в нього можуть відібрати, вбачаючи у всілякому розумному і

сильному — суперника, правитель починає усю свою увагу [зосереджувати] на своїй владі й намагається оточити себе людьми не небезпечними для нього за розумом і даруваннями.

[...] Повернувшись „Світлістю” з поїздки в Берлін він перестав цікавитися з тією дошкульністю як це робив раніше поточними справами. [...] Цілі юрби підлабузників почали оточувати Скоропадського, на честь нього створювалися оди та вірші й він, утамований владою, скоротив час прийому міністрів, почавши їх приймати тільки до сніданку, а решту часу почав присвячувати в новому напрямкові. Можливо гетьманство на Україні загинуло б і без цього, проте у будь якому випадкові воно загинуло б іншим [шляхом?], а не так ганебно, як це сталося»¹¹.

Втім зустрічі гетьмана з імператором, державно-політичною елітою та торговельно-економічною верхівкою Німеччини мали й певні сигнали для України, надто — з огляду на майбутнє, коли б воно було стабільним, а гетьманська держава втрималася б у круговерті світової війни та європейських і власних соціально-політичних катаклізмів. Загалом візит гетьмана до Німеччини й підсумки його зустрічі з кайзером були вдалим, а втілити в життя здобуті можливості передбачали до весни 1919 року. Тому й поразку Центральних держав Україна могла б зустріти вже більш-менш зміцненою й реформованою (гетьман вважав, що Німеччина протримається у війні принаймні до січня-лютого 1919 року).

10 вересня було підписано новий Економічний договір (зокрема, й нову Фінансову угоду в його рамках) з Німеччиною та Австро-Угорщиною. П. Скоропадський отримав згоду від Вільгельма II на створення дієздатного війська (планувалося сформувати 8 армійських корпусів і було оголошено мобілізаційний набір новобранців, який так і не вдалося здійснити через дестабілізацію внутрішнього становища в країні в жовтні, заколот Січових Стрільців, очолений соціалістичною Директорією, що спричинив вибух соціальної революції в листопаді-грудні й, врешті, падіння Гетьманату 14 грудня 1918 р.). Німеччина також погодилася на остаточну передачу Україні кораблів Чорноморського флоту в Севастополі й відмовилася надалі підтримувати кримських сепаратистів, що дозволило прелімінарно приєднати Кримський півострів до Української держави. Київ заручився підтримкою й в інших територіальних питаннях, зокрема щодо північних та східних кордонів України, а також стосовно відповідних таємних домовленостей за Берестейським договором та соборницьких намірів Української Держави щодо Бессарабії (фактично й усього Придністров'я), Буковини та Кубані.

У планах гетьманського уряду було розпочати у 1918–1919 роках грандіозну електрифікацію країни шляхом будівництва гідроелектростанцій по Дніпру, Дністру, Бугу, спорудження шлюзо-каналної водяної артеріальної системи від Чорного до Балтійського морів,

шлюзування дніпровських порогів, створення національної потужної машинобудівної, переробної, текстильної, хімічно-переробної, комплексно-військової промисловостей, індустріалізації, розвитку кінематографа, здійснити земельну реформу й протягом зими роздати землю у малу і середню власність селянам, для весняного засіву тощо¹².

Результатом відвідин гетьманом заводів відомого промислового магната Болена Круппа в Ессені, на яких чудово, як на ті часи, було налагоджено побутове життя робітництва, П. Скоропадський загорівся намірами створити робітничі міста-сади в Україні. Сам гетьман з цього приводу згадував: «Мене не стільки в даному випадкові цікавили заводи, які вимагали значно більшого часу для вивчення їх, спеціальної підготовки, котрої в мене не було, скільки питання постановки робітничого питання, робітничі містечка, про які мені доводилося стільки читати та чути. Останнє мало особливу цікавість для мене в зв'язку з тим новим Києвом, який ми передбачали будувати в майбутньому і при якому хотілося використати весь досвід Заходу. Все, що я бачив в Ессені, перевищило всі мої очікування».

Здійснити такі наміри, йому на жаль, не вдалося. Гетьманат був приречений на падіння. 10 грудня під Києвом стояло 50-тисячне республіканське військо, а останньою справжньою перешкодою на підступах до Києва залишалися німецькі (тепер вже республіканські) війська. На решті території України окупаційні війська не прагли боротися з повстанцями й використовували усілякі нагоди, аби спокійно вийхати до себе на Батьківщину. Тоді ж гетьман дізнався про перемир'я, яке начальник Штабу німецьких військ в Україні уклав з Директорією у Вінниці й зрозумів, «що настав кінець і що нашими військами Київ не міг бути утриманий»¹³.

Врешті-решт 12 грудня у Козятині між представниками вищого німецького командування та Директорії були досягнуті остаточні домовленості, відповідно до них німці обіцяли більше не обороняти Київ, а їхні війська мали перебувати в касарнях; українці ж гарантували їм від'їзд за межі країни. Наступного дня німці висунули умову щодо нейтралітету в боротьбі за українську столицю — поставляти 10 потягів на добу для від'їзду окупаційного війська до Німеччини. Було домовлено й про паролі: для німців — «Es lebe Petlura!» («Хай живе Петлюра!»); для республіканців — «Революція», відгук — «Республіка». Відмова солдатського комітету (zoldatenrat) захищати Київ стала остаточним вироком для Гетьманату.

При цьому у таємній телеграмі представника німецького посольства в Києві Ліндемана до німецького таємного радника Надольного про становище в Україні та необхідність втручання у хід подій Антанти, переданій 13 грудня 1918 року з Брест-Литовського, вказувалося, що повстанський рух набув набагато сильнішої потужності, аніж це усвідомлюється у Києві. Аналізуючи ситуацію, Ліндеман зазначав, що «постільки армія

Гетьмана слабка, а наші (тобто німецькі. — *Авт.*) війська не хтять брати участі (у придушенні повстання. — *Авт.*), падіння Києва, очевидно, беззаперечне не пізніше ніж через кілька тижнів»¹⁴. Проте у посольстві ще не знали, що штурм столиці розпочнеться уже тієї ж ночі.

Ще вранці 13 грудня озброєні загони робітників-більшовиків прямо у касарнях захопили частину ескорту гетьмана¹⁵. П. Скоропадському, аби вибити їх звідти, довелося навіть відрядити туди іншу частину свого конвою, залишившись практично без суттєвої охорони. У ніч на 13 грудня 1918 року чотири дивізії Осадного корпусу під командою Євгена Коновальця загальною кількістю близько 20 тис. багнетів зайняли позиції на підступах до Києва. У гетьмана практично не залишилося вірних йому військ, оголошена по місту мобілізація чоловічого населення віком від 18 до 35 років провалилася. Гетьманці мали лише 2,3 тис. багнетів, 83 шаблі, 109 кулеметів, 43 гармати.

У ніч проти 14 грудня 1918 р. у Києві знову розпочалося повстання. Воно було організоване 120 старшинами і повстанцями, які свого часу були заарештовані гетьманцями за симпатії до заколотників Директорії (усі вони перебували на гауптвахті Печерська, зокрема Ю. Тютюнник, А. Вовк, С. Голуб та ін.). Було взято ледь не весь Печерськ, роззброєно кілька офіцерських відділів, панцерний дивізіон та власний конвой гетьмана. Бойові загони роззброїли гетьманців на Печерську, захопили Куренівку, Шулявку, Лук'янівку та район залізниці. До ранку було взято Генеральний штаб та Військове міністерство на вул. Банковій. Зранку 14 грудня на всьому фронті під Києвом залунала артилерійська канонада. Українські республіканські війська розпочали наступ на Київ за трьома напрямками: на Пущу-Водицю, на Жуляни та з боку Дарниці. Республіканське військо перейшло в атаку й через Борщагівку, Солом'янку та Куренівку увійшло в місто. Десь о 12-й годині бої вже тривали в межах міста. На Куренівці було захоплено батарею Сердюцького полку, який перейшов на бік заколотників і відкрив кулеметний та гарматний вогонь по тилах гетьманців у напрямку Пущі-Водиці. Того ж ранку підрозділи Лубенського та Радомисльського полків перейшли на бік повстанців. До 15-ї години практично весь Київ було окуповано республіканськими військами.

В другій половині дня 14 грудня Павло Скоропадський зрікся влади власноручним актом¹⁶. Гетьманський Кабінет міністрів С. Гербеля, своєю чергою, постановив, що «обміркувавши вимогу Директорії, Рада Міністрів ухвалила скласти з себе повноваження і передати владу Директорії»¹⁷, яка стояла на чолі протигетьманського повстання. Уряд передав повноваження Міській думі та Міській управі, а командувач гетьманської армії генерал О. Долгоруков віддав наказ захисникам столиці припинити опір і розійтись по домівках. Проте вуличні бої тривали ще до вечора. У ніч на 15 грудня все

місто опинилося під владою республіканців. Українська Держава у формі Гетьманату припинила своє існування.

Так чи інакше у 1918 році Скоропадський-гетьман ще не був гетьманом-самостійником тією мірою, яким став пізніше вже в еміграції, також вважаючи себе гетьманом-державником. А впродовж свого нетривалого правління його усвідомлення української державності (та й поняття федерації) мало не зовсім той зміст, як у часи його активної політичної діяльності на чолі Гетьманського руху у 30–40-х рр. ХХ століття в еміграції, а надто як усе це розуміється у сучасні дні. Не варто забувати й про тогочасне усвідомлення ним узагалі українсько-російського світу у ширшому, не політичному вимірі, у рисах особистої вдачі, характеру, політичного та свого національного досвіду не лише державного діяча, а й простої людини, становлення якої та життєвий простір до 1917 року обмежувалися не просто російським світом, а елітарним російським середовищем, віддаленим від уявлення про життя та очікувань від нього інакших за соціальним і майновим статусом людей. П. Скоропадський, безумовно, любив Україну і прагнув любити її ще дужче, але він не знав свого народу, не відчував його підсвідомо, адже бути закоханим у романтичну минувшину ще не означає бути частиною народу, навіть якщо у тобі й тече його кров. Він встиг побути у середовищі, яке почало формуватися як народ.

П. Скоропадський та його уряд не встигли скористатися результатами гетьманського вересневого візиту до кайзера Німеччини, позаяк уже 14 грудня 1918 року Гетьманат було повалено. Причин цьому багато, вони були зумовлені круговертю та буремністю тогочасного становища як в Україні й навколо неї, так і в охопленій війною та в повоєнній Європі, сприяли цьому також об'єктивні й суб'єктивні чинники складного комплексу внутрішніх та зовнішніх протиріч, які врешті-решт призвели не лише до падіння Гетьманату П. Скоропадського, а згодом й до знищення в першій чверті ХХ століття української державності в різних її формах (УД, УНР, ЗУНР, Гуцульської та Лемківської республік) та поразки національно-визвольної боротьби українського народу.

* Вернер фон Альвенслебен (Людольф-Герман Еммануель Георг Курт Вернер фон Альвенслебен — Ludolf-Herman Emmanuel Georg Kurt Werner von Alvensleben) був молодим аристократом (17 березня 1901 р., Галле-на-Залле — 17 березня 1970 року, Санта-Роса-де-Каламучіта, Аргентина). Походив з нижньонімецької аристократичної родини землевласників, був сином прусського генерал-майора Людольфа фон Альвенслебена (1844–1912) та Антуанетти фон Альвенслебен (1870–1950), уродженої баронеси фон Рікоу (Freiinvon Ricou). Його предки були масонами-тамплієрами (дехто навіть магістром рицарського ордену тамплієрів) у Німеччині та Славонії, курфюстами та полководцями. З 1911 по 1918 рр. він навчався у прус-

ському кадетському корпусі. У 1918 р. випущений фаненюнкером у гусарський полк, але участі у бойових діях не брав.

З початку гетьманського правління фон Альвенслебен перебував при П. Скоропадському. Цей капітан німецької військової розвідки (Оберкомандо) ще 20 квітня 1918 р., перед гетьманським переворотом, відвідував П. Скоропадського, аби ще раз впевнитися, чи не заважається той повалити Центральну Раду. Вже тоді майбутній гетьман усвідомив, що Вернер фон Альвенслебен був призначений постійно перебувати при ньому (можна сказати й по-іншому — стежити за ним). Тож пиха цього німецького спостерігача за гетьманом була величезною. В палаці гетьмана він тримав себе зовсім незалежно від німецького командування й мав безпосередній зносини з імператором Вільгельмом II. Він безцеремонно насміхався над укладом життя в гетьманському палаці, а власну охорону П. Скоропадського називав не інакше як пожежною командою. Однак гетьманське оточення швидко зжилося з ним, і у палаці гетьмана граф вважався своєю людиною, якій, за словами начальника штабу П. Скоропадського, довірялися усі найближчі таємниці та сумніви. Веселий і безтурботний граф Вернер фон Альвенслебен не був позбавлений і комерційної жилки, а заступник міністра закордонних справ України й водночас довірений радник гетьмана О. Палтов залагоджував через нього усі тертя з німецьким командуванням.

Після війни — член ультрареакційного «Клубу панів», підтримував зв'язки з родиною Скоропадських, зокрема був гостем на весіллі доньки П. Скоропадського Марії з графом Адамом де Монтрезором у Ванзее (Німеччина) 10 серпня 1927 р. Від 1923 р. до липня 1929 р. був членом націоналістичної воєнізованої організації «Сталевий шолом». Став особистим другом А. Гітлера. 1 вересня 1929 р. вступив до НСДАП (партійний квиток № 149345). Керував місцевими осередками та бойовиками. 1 квітня 1934 р. вступив до СС (квиток № 177002). Під час радянсько-німецької війни служив на теренах окупованої України (з січня 1942 р. у чині генерал-майора поліції): був керівником СС і поліції в Чернігові, потім — у Таврії, Криму та в Севастополі й Миколаєві (вже як групенфюрер СС і генерал-лейтенант поліції). Утік з британського полону, був заочно засуджений до смертної кари. Нелегально перебрався до Аргентини.

** Орден було засновано королем Пруссії Фрідріхом Вільгельмом II (1744–1797). Гаслом ордену стали слова «Sincere et Constante» що перекладаються як «Щирий та Вірний» або «Щирий та Постійний». Певний час орден був найвищою відзнакою країни. На ньому було зображено червоного орла з розкритими крилами. На його грудях був чорно-білий щит (малий герб Гогенцоллернів). Існувало шість класів ордену: великий хрест — його носили на орденському ковнірі патрони ордену; I клас — стрічка з хрестом ордену на перев'язі та зірка на ліву сторону грудей; II клас — хрест на шиї та зірка на ліву сторону грудей;

III клас — хрест на стрічці на ліву сторону грудей; IV клас — хрест на стрічці на ліву сторону грудей. Медаль на стрічці на ліву сторону грудей. Стрічка ордена була білого кольору з двома жовтогарячими просвітами коло обох країв. Однак в деяких ситуаціях орден носили на стрічці Німецького хреста та на чорній стрічці з трьома білими просвітами. Останній варіант надавався після трьох бойових нагороджень хрестом ордена. Варіант без мечів надавався державним керівникам, та службовцям. Так, хрест ордена III класу можна було отримати за 50 (sic!) років безперервної та бездоганної служби кайзеру. Звичайно, як і було заведено в часи Фрідріха II, мечі надавалися за заслуги у військовій службі. Існували ще «додатки» у вигляді окремої пари мечів, корони та дубового листя, що надавалися за бойові заслуги та чергове нагородження такою ж відзнакою. Існував також варіант нагороди ордена у вигляді ажурної зірки. Ним нагороджували іновірців. Такий самий спосіб існував у Росії з орденом святого Георгія «для іновірців».

Найголовнішою ознакою ордена була його «клубна» властивість. На відміну від інших орденів, до яких приймалося переважно лише як нагородження цивільного та військового характеру, до Червоного орла приймали людей з відкриттям можливості впливу на вищу політику німецької держави, та й не тільки. І навіть через багато років після офіційного закриття ордена, його знак ставив нагородженого на особливий щабель соціального положення. Серед кавалерів ордена були вищі представники уряду Німеччини та Австрії, міністри, а також маршали П. Гінденбург та Е. Людендорф.

¹ *Гай-Нижник П.П.* Повалення Гетьманату П. Скоропадського: підготовка та здійснення (1918 р.) // Гілея. — 2011. — Вип. 47 (№ 5). — С. 18–29 (частина 1); — Вип. 48 (№ 6). — С. 88–99 (частина 2); — Вип. 52 (Спецвипуск). — С. 5–15 (частина 3).

² ЦДАВО України. — Ф.4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 159–160.

³ Там само — Арк. 161–162.

⁴ *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. — Т. 2. — К.: Темпора, 2002. — С. 264.

⁵ *Скоропадський П.* Спогади. — Київ; Філадельфія, 1995. — С. 276.

⁶ *Дорошенко Д.* Знач. праця. — С. 263–265.

⁷ *Скоропадський П.* Спогади. — Київ; Філадельфія, 1995. — С. 280.

⁸ ЦДАВО України. — Ф.4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 163–164.

⁹ *Галіч Ю.* Красный хоровод. — Ч. 1. — Рига, 1929. — С. 200–201.

¹⁰ ЦДАВО України. — Ф.4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 166–167, 170.

¹¹ ЦДАВО України. — Ф.4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 164–167.

¹² Див.: *Гай-Нижник П.* Торгівельно-промислова політика уряду Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського 1918 р. // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — Т. 2. — К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 1997. — С. 353–396.

¹³ *Скоропадський П.* Знач. праця. — С. 321.

¹⁴ Там само. — Арк. 1.

¹⁵ *Лейхтенбергській Г.Н.* Воспоминания об «Украине». 1917–1918. — Берлин, 1921. — С. 45.

¹⁶ Відродження. — 1918. — 15 грудня; Наш путь. — 1918. — 15 грудня; Мир. — 1918. — 15 грудня.

¹⁷ ЦДАВО України. — Ф.1064. — Оп. 2. — Спр. 15. — Арк. 1.